

Markus Hilander

[Tyhjien] Ruutujen maantiedettä

Mediatekstien joukossa esiintyvät tyhjät ruudut ovat kiehtoneet minua pedagogisessa mielessä jo jonkin aikaa. Tällaisia tyhjiä ruutuja on julkaistu esimerkiksi *Interview*-aikakauslehdessä, joka protestoi Persianlahden sodan kuvasensuuria huhtikuussa 1991. Tuolloin lehti julkaisi aukeaman, jossa kuvatekstit olivat paikoillaan, mutta kuvapaikat oli jätetty tyhjiksi. Aukeama oli siten täynnä kuvan 1 vasemmanpuoleisen ruudun kaltaisia kuvapaikkoja. Ranskalainen *Libération*-sanomalehti havainnollisti puolestaan valokuvien ja valokuvaajien valtaa poistamalla kaikki kuvat yhdestä numerostaan marraskuussa 2013. Kummankin lehden onnistui osoittaa, että median visuaaliset kuvastot eivät vain peilaa fyysistä todellisuutta, vaan rakentavat sitä aktiivisesti.

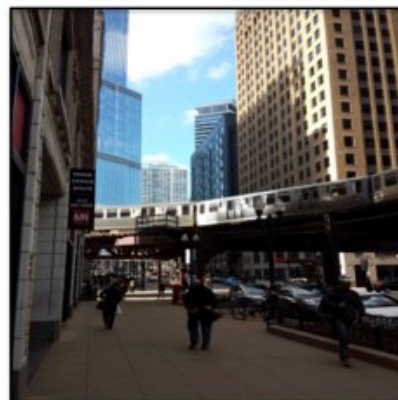
Todellisuuden rakentamista kuvallisin keinoin voidaan havainnollistaa maantieteen kouluope-

tuksessa esimerkiksi pyytämällä nuoria täyttämään kuvan 1 vasemmanpuoleinen ruutu pelkän kuvatekstin perusteella piirtämällä tai etsimällä siihen valmis mediakuva. Lopputuloksesta kävisi todennäköisesti ilmi, miten eri tavoin nuoret ovat päätyneet visualisoimaan Chicagon julkista liikennettä. Kannustan hyödyntämään tämänkaltaisia piirustustehtäviä maantieteen kouluopetuksessa, koska piirrosten eli kuvallisten tekstien käyttö on harvinaisempaa kuin sanallisten tekstien käyttö koulumailmassa. Siten kuvan 1 oikeanpuoleisen ruudun tehtävänanto, jossa nuoria pyydetään kirjoittamaan valmiille kuvalle kuvateksti, on piirtämistä tavanomaisempi.

Sanallisten ja kuvallisten tekstien tuottamiseen ja tulkitsemiseen viitataan *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa* (2014) *monilukutaidon* käsitteellä. Sekä sanalliset että kuvalliset tekstit ovat osa visu-

**Julkista liikennettä
Chicagossa, Yhdysvalloissa.**

Kuva 1. Vaihtoehtoiset tehtävänannot, joissa nuoria pyydetään piirtämään kuva kuvatekstin pohjalta tai kirjoittamaan valmiille kuvalle kuvateksti. (Kuva: Markus Hilander, 4/2015)

Kuva 2. Sarjakuva ihonvärin, Kiina-ilmion ja taloudellisen taantuman teemojen kietoutumisesta toisiinsa. (Kuva: Markus Hilander, 12/2015)

aalista kulttuuria. Tämän takia kuvien merkityksiä yritetään toisinaan ratkaista kielitieteen koodeja ja kielioppia muistuttavilla malleilla. *Visuaalinen lukutaito* ei kuitenkaan ole vain visuaalisten koodien hahmottamista tai visuaalisen kielen opiskelua. Sen sijaan visuaalinen lukutaito edellyttää kykyä hahmottaa kuvissa esiintyviä sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä sekä taitoa kyseenalaistaa niitä ja tuottaa vaihtoehtoisia tulkintoja. Visuaalisen lukutaidon pedagogisten mahdollisuuksien ei myöskään tule rajoittua luokkahuoneeseen. Päinvastoin nuoret kohtaavat visuaalisia esityksiä muun muassa televisio-ohjelmissa, elokuvissa, sosiaalisessa mediassa, sanoma- ja aikakauslehdissä sekä mainoksissa (Tani 2014). Tutkijat ovatkin yhä enemmän kiinnostuneita kuvan arjen ymmärtämisestä eli siitä, miten kuvaa käytetään, miten se koetaan ja miten siitä tulee merkityksellinen (Seppänen 2014). Myös maantieteen didaktiikan tutkimukset ovat viime aikoina käsitelleet yhä useammin koulun ulkopuolisia oppimisympäristöjä.

Koulun ulkopuolella julkaistusta kuvallisesta tekstistä käytän esimerkkinä sarjakuvaa. Sarjakuvan lukijalla tulee olla kulttuurista tietoa, kokemusta ja tarkkaavaisuutta, jotta hän kykenee luomaan ruutujen pohjalta eheän tarinan. Muutoin sarjakuvan esittämä tarina ei välttämättä avaudu lukijalle. Sarjakuva on *multimodaalinen* esitys, jonka lukeminen edellyttää *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa* (2014) mainittua monilukutaitoa eli sekä kuvallisten että sanallisten elementtien ymmärtämistä ja taitoa hahmottaa niiden välisiä suhteita ja asetelmia. Sanalliset ja kuvalliset tekstit eivät yleensä esiinnykään puhtaina modaliteetteina, vaan ovat muiden modaliteettien muodostaman kontekstin ympäröimiä. Erilaisten modaliteettien yhdistelemistä, käyttöä ja lukemista ohjaavat yhteiskunnalliset konventiot. Myös institutionaaliset käytän-

nöt ohjaavat visuaalisten esitysten ominaisuuksia. Esimerkiksi yksittäinen sanomalehtikuva käy läpi pitkän prosessin: ammattivalokuvaaja ottaa useita otoksia, joista lehden kuvatoimittaja tai päätoimittaja valitsee yhden, jota mahdollisesti muokataan kuvankäsittelyohjelmilla ja jonka ammattigraafikko lopuksi taiteuttaa sanomalehden sivulle (Seppänen 2008).

Sanomalehdillä on siten omanlaisensa *visuaalinen järjestys*, joka määrää, mitä lehden sivuilla näytetään ja mikä jätetään näyttämättä (Seppänen 2008). Myös sarjakuvalla on oma visuaalinen järjestyksensä. Sarjakuvastripin tekijä joutuu esimerkiksi tavallisesti typistämään tarinansa kahdesta neljään ruutuun, minkä takia hän voi esittää kertomuksesta vain tietyt kohdat. Lukija täydentää tarinan puuttuvat palaset säilyttäen sarjakuvan tapahtumien ajallisen järjestyksen. Aikaulottuvuutta hahmotetaan myös valokuvan tulokinnassa pohtimalla, mitä on tapahtunut ennen kuvan ottamista ja mitä sen jälkeen. Mitä on esimerkiksi tapahtunut ennen kuin kuvan 1 oikeanpuoleinen digikuva on otettu ja mitä sen jälkeen? Ajatusleikkinä voidaan lisäksi pohtia, esittääkö kuvan 1 digikuva yhden ruudun sarjakuvaa.

Sarjakuvan yhtenä vahvuutena pidetään sen kykyä asettua aikakautensa peiliksi ja tarjota lukijalleen uusia tapoja analysoida ympäröivää maailmaa (Tuomola 2003). Ajankohtaisten tapahtumien taustojen ja alueellisten merkitysten kriittinen pohdinta on oleellinen osa myös maantiedon opetusta (Perusopetuksen... 2014). Kriittisesti medialukutaitoinen lukija kysyy, millaisia arvoja sarjakuvassa esitetään ja millaisia arvoja on jätetty esittämättä. Jussi ”Juba” Tuomolalta ilmestyi vuonna 2007 *Viivi & Wagner* -sarjakuva (numero 2596), jossa Wagner ja *Fazerin* käyttämä Laku-Pekka kohtaavat työvoimatoimistossa ja Laku-Pekka kertoo

suunnittelevansa muuttoa Kiinaan. Olen käyttänyt kyseistä sarjakuvaa tutkimuksessani esimerkkinä sarjakuvien maantieteellisestä lukemisesta. Myös kuvan 2 sarjakuva on ideoitu tämän *Viivi & Wagner*-stripin pohjalta.

Fazer poisti Laku-Pekan lakritsipatukoidensa kääreistä vuonna 2007, koska se halusi ajanmukaistaa tuotepakkauksen vastaamaan tämän päivän arvoja. Niinpä kuvassa 2 Laku-Pekka on irtisannottu. Sittenmin myös *Kina*-suklaalevyn hahmoa on uudistettu niin, että hahmosta on jäljellä vain hattu, joka keikkuu Kina-sanana a-kirjaimen päällä. Siksi kuvassa 2 Laku-Pekan rinnalla myös *Kina*-suklaalevyn hahmo harmittelee ”töiden” loppumista. Samoihin aikoihin Barack Obama kävi vaalikamppailuaan ja tuli valituksi Yhdysvaltojen ensimmäiseksi tummaihoiseksi presidentiksi. Tuskin on sattumaa, että *Fazer* päätti uudistaa arvojaan juuri tätä ennen. Siitä huolimatta voidaan kysyä, miksi *Fazer* käytti Laku-Pekka-hahmoa sellaisenaan niinkin kauan kuin vuoteen 2007 asti? Kuvalla 2 voidaan siten avata keskustelua ihonväriin liittyvistä stereotyyppioista: miksi Laku-Pekan käytöstä luovuttiin ja mitä tummaihoisen presidentin merkitsee Yhdysvalloille maan historia huomioiden?

Alkuperäisessä *Viivi & Wagner*-stripissä Laku-Pekka suunnittelee siis muuttavansa Kiinaan, mutta syytä siihen ei kerrota. Sen voidaan ajatella liittyvän tuotannon siirtymiseen Kiinaan eli niin kutsuttuun Kiina-ilmioon. Toisaalta Barack Obaman ja Kiinan välille voidaan löytää yhteys taloudellisesta taantumasta. Sen aikana Kiinasta tuli nimittäin Yhdysvaltojen suurin luotottaja eli lainanantaja. Tämän johdosta kuvassa 2 Barack Obama -hahmo toteaa, että ”yes, we can”, kunhan hän saa lainaa ja päättää soittaa Kiinaan sitä pyytääkseen. Syksystä 2015 lähtien on puolestaan uutisoitu Kiinan heikenevästä talouskasvusta ja siitä, miten Kiinan teollisuudella menee odotettua huonommin. Siksi kuvassa 2 todetaan, että ”[n]yt ne rahat loppuivat” kiinalaisilta sijoittajilta ja lainanantajiltakin. Ihonvärin lisäksi kuvalla 2 voidaan avata keskustelua taloudellisen taantumien globaaleista vaikutuksista: miksi tuotanto on siirtynyt Kiinaan ja miksi alkuperäisessä *Viivi & Wagner*-stripissä Laku-Pekka suunnittelee muuttavansa juuri Kiinaan?

Kuvassa 2 ihonvärin, Kiina-ilmion ja taloudellisen taantumien teemat kietoutuvat toisiinsa: niillä ei ole havaittavissa eksplisiittisiä suhteita,

mutta niiden voidaan nähdä kietoutuvan toisiinsa. Koulumaantieteen opetuksessa kuvan 2 tyylistä sarjakuvaa voidaan soveltaa esimerkiksi niin, että oppilaille ei anneta ruutujen vuosilukuja valmiina, vaan he asettavat stripin yksittäiset ruudut aikajärjestykseen. Toinen sovellus on antaa oppilaille pelkät kuvat ja pyytää heitä kirjoittamaan hahmoille repliikit puhekupliin (vrt. kuvan 1 tehtävänanto). Kuten tämän kirjoituksen alussa totesin, erilaisia piirustustehtäviä on kuitenkin hyvä teettää myös koulumaantieteessä. Siksi oppilaille voidaan antaa kolme kokonaan tyhjää ruutua, joihin he piirtävät ja kirjoittavat alusta alkaen oman sarjakuvansa annetusta aiheesta: tällöin kuvaa 2 voidaan pitää esimerkkinä oppilaiden tuotoksesta.

Vaikka inspiraationa käyttämäni *Viivi & Wagner*-sarjakuvan julkaisemista on jo yhdeksän vuotta, se on tematiikaltaan yhä ajankohtainen. Kaikkein tärkeimmät kuvat voivatkin näyttäytyä ensisilmäykseltä arkisina, hiljaisina ja itsestään selvinä (Seppänen 2008). Sarjakuvien piirtäminen eli tyhjen ruutujen täyttäminen on suositeltavaa myös koulumaantieteessä, koska se edistää nuorten maantieteellistä ajattelua ja vahvistaa heidän kriittistä medialukutaitoaan. Samalla nuoret oppivat työskentelemään luovasti, esittämään abstrakteja aihepiirejä, soveltamaan maantieteellistä tietoa ja pohtimaan arvoja (Kleeman 2006). Lisäksi he oppivat luomaan tarinallisia yhteyksiä maantieteellisten sijaintien välille ja tiivistämään globaalien tapahtumien ajallisia käännteitä kuvan 2 tapaan.

Lähteet

- Kleeman, Grant (2006). Not just for fun. Using cartoons to investigate geographical issues. *New Zealand Geographer* 62: 2, 144–151.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. (2014). 1.12.2015, http://oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Seppänen, Janne (2008). *Katseen voima. Kobi visuaalista lukutaitoa*. Vastapaino, Tampere.
- Seppänen, Janne (2014). *Levoton valokuva*. Vastapaino, Tampere.
- Tani, Sirpa (2014). The right to be seen, the right to be shown. Ethical issues regarding the geographies of hanging out. *Young* 22: 4, 361–379.
- Tuomola, Salla (2003). Ruudusta kulttuurin tulkiksi. Turun Sanomien sarjakuvapolitiikan kehitys vuodesta 1954 vuoteen 2003 postmodernin teorian valossa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Tampere.